

Įsibuvimas: žvilgsnis, daiktas, žodis

Viktorija DAUJOTYTĖ

Pradžiai: Marcelijaus Martinaičio galvojimo apie vietą ištrauka iš 1983-ųjų metų vasaros, iš laiško, rašyto Jūžintuose, iš tautosakos mokomosios ekspedicijos: „Bet man vėl čia darosi nesmagu, vieniša, nesava. Nerandu tokios vietos, kur galėčiau ilgai sėdėti, galvoti. Ši pirmą dieną atrasta kalvelė gal ir yra ta vienintelė vieta, kur jaučiuosi saugus. Galas žino, kaip čia yra – štai gyvenimas jau eina į antrą pusę, o ramios vietos, kurią nusižiūrėtum gyvenimo pabaigai, negali surasti, joje įsigyventi. Visur rausiama, kasama, ariama, išvažinėjama baisiomis mašinomis, užteršiama. Ar ne gyvas valstiečio balsas kužda manyje, kad reikia turėti vietą, prie kurios galėtum prisirišti? Tai ne vien namai, o ir žemės plotelis, kuris turėtų vardą, atmintį. Dabar žemė visur praranda savo vardą: permalamos sodybvietės, kapinės, kalvos, skaldomi savo vardus turėję akmenys. Tad ir žemė pradeda nieko neatsiminti. Jaučiu, kaip tuštėja anksčiau mano rašyti eilėraščiai, lyg ir buvę su ta žemės atmintimi“ („Prilenktas prie savo gyvenimo“, 63).

Pirma pasakoma apie būseną – apie būseną be savo vietos: *nesmagu, vieniša, nesava*. Savo vietoje neiginių būtų mažiau, nors nebūtinai *smagu, sava*. Žmogaus būsenos kinta, bet *tinkama* sąmonei vieta padeda jaustis geriau, ramiau. Tinkama vieta, kur galima *ilgai sėdėti, galvoti*. Tokią vietą pasiseka rasti – „radau kalvelę ant ežero kranto, pasaga juosiančio miestelį“. Sėdint ant jos ir rašoma, bandant suvokti ir vietos fenomeną. Net laikinam buvimui reikia vietos. Juolab reikia vietos pastovumui; pabrėžiama – „tai ne vien namai, o ir žemės plotelis, kuris turėtų vardą, atmintį“. Savaip čia veriasi ne tik kaimiečio, bet ir žemaičio gilioji archetipinė patirtis: sodyba, kad ir menka sodybėlė yra *gyvenimas*. Paskutinė pastraipa skirta tam laikui – praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio pradžia, melioracijos įkarštis, iš tiesų viskas *permalama, permaišoma*. Žmogus be vietos yra ir žmogus be Dievo, kad ir kaip suprastume aukštuosius moralinius, dvasinius žmogaus įpareigojimus bei išipareigojimus. Kūrybos suintensyvėjimas praėjusio amžiaus paskutiniaisiais dešimtmečiais gali būti siejamas ir su *vietos* vis labiau benamei žmogaus dvasiai ieškojimais. Bet paskutinis cituotas Martinaičio sakiny su neramybės ženklu: kai žemė praranda atmintį (mąstoma apie savo gimtąsias vie-

tas, permaltas, numelioruotas), tuštėja ir eilėraščiai, buvę *su ta žemės atmintim*. Jei žmonių patirtyje neliks gilesnių žemės jautimų, ar juos beįstengs išlaikyti literatūra, ar tai bebus kuriuo nors požiūriu reikšminga?

Iš literatūros, iš Marcelijaus Martinaičio teksto, parankaus įvedimui į galvojimą apie *vietą*, apie *žmogaus vietą*, grįžkime prie bendresnių dalykų, apsukime ratą, kad vėl galėtume pasiremti literatūra. Pradėkime nuo *įsibuvimo*.

Įsibuvimas reiškia buvimo pradžią, tąsą, tąsumą, pasikartojimus, tam tikrą pakankamumą gyvenimui, būčiai, egzistencijai. Įsibuvimas – didžiojo kalbinio *būti* lizdo dalis. Viena iš pagrindinių *būti* reikšmių („Lietuvių kalbos žodyne“ antroji) ir yra *turėti vietą* – ir tiesiogine prasme (kur nors stovėti, sėdėti, gulėti), ir jei ne perkeltine, tai nuo pirminės labiau nutolinta: plg: poezijoje ji turi savo vietą. *Įsibuvimas* susijęs su *įbuvimu*. Žodynas pateikia paprastų pavyzdžių: „Įsibuvęs žmogus“; „Nesenos panos, bet jau įsibuvusios“. Vieną – iš Šačių (Skuodo kraštas) ir gilesnį: „Pribirst sėklų, nuo seno įsibuvimo išaug eglės“. Šio sakinio išsklaida, išaiškinimas palankus temai: reikia seno (ilgo) *įsibuvimo*, kad išaugtų eglės. Įsidėmėtina: žodžio, reiškiančio vietą, vietos nuorodą, vietos klausimą (*kur įsibūti, kame*) šaknimis teka ir laikas, *perdeka*. Kaip ir *buvimas* gali reikšti laiką, ilgą buvimą, užsibuvimą. Iš žodyno pavyzdžio: *senas įsibuvimas* galiausiai duoda rezultatų. Nelengvai suvokiama filosofinė vietos ir laiko vienybė *įsibuvimu* pasirodo kaip skaidri, medžiagiška; neužmirštant *medžiagos* ir *medžio* ryšio.

Iš pirmo kalbinio *įsibuvimo* apvaikščiojimo grįžkime prie paties buvinio. Ką jis reiškia, pirmiausia kaip reikiassi žmogaus kūno sąmonei? Bandymui atsakyti į šį klausimą turime du kelius: pirmiausia – savo patirtį, nes kiekvienas esame kuriuo nors būdu, kad ir ne vienodu laipsniu įsibuvęs, įsikibęs į vietą ar bandome tai padaryti. Antras kelias – remtis kitų patirtimi, kuriuo nors būdu perimta, patirta, aptikta tekstuose. Tiesą sakant, tie keliai nėra visai atskiri: jei ko nors užuomazgomis neturi, neaptinki savo patirtyje, sunkiai gali atpažinti iš kitų, taip pat ir iš tekstų. Taip pat iš tekstų, kurie yra *vaizdų tekstai*. Kai užmerktomis akimis nyrame į save, į mums patiems nesuvokiamą gilumą, ten mus pasitinka vaizdai, vaizdiniai: žmonių *veidų, medžių, vakaro spalvos, šakos už lango*.

Kiekvienas vaizdinys yra *vietos* vaizdinys. Bet ir vaizdinys, kuris kalba apie vietą, kaip ji yra.

Fotografijos, fotografijų tekstai – ką tik – 2012 pradžioje – pasirodžiusios Algimanto Kunčiaus „Reminiscencijos“. Į jas įvedantis liudijimas – dar iš 1987 metų: iš savo keturiasdešimtojo jubiliejaus pabėgau į gimtąjį kaimą, seniai negyventą, bet sąmonės tebegyvenamą. Nes ateina laikas sakyti, ką galvoji, susigaudyti savyje. Taip prasideda kelionė į patį save. Ir prasideda *reminiscencijos*. Jos jau yra prasidėjusios, maždaug nuo 1979-ųjų (panašaus laiko Martinaičio liudijimas ir jo etapinė rinktinė „Vainikas“), kai imama suvokti jų pradžią, kryptį, kurlink jos veda. Sakyčiau, kad *kelionės į patį save* (kartu ir *reminiscencijų*) pradžia ir yra kelios fotografijos iš Pakruojo: kopūstas *pats sau*, senas langas su atitraukta užuolaidėle, senovinės ramunės (kosmėjos) palangėje, krepšys su obuoliais ant plataus medinio suolo, stebuklingas gėlynėlio atspindys nusistovėjusiam vandens dubenyje iš plastmasės po senu lietvamzdžiu, pro kastuvą, įsmeigtą į vešlų žolyną (ar gėlę), matomas senas namas. *Pabėgimo* į gimtinę pėdsakai, labai sutelkto žvilgsnio, kurį papildomai fokusuoja albumo pabaigoje išspausdintos kelios mėgėjiškos nuotraukos – mažytis Kunčius su tėvais prie Kruojos, su motina ir seseria (Pakruojis, 1942); ir atrodo, kad prie tų šviesių, trapių figūrų, po kojomis, *to paties kopūsto* lapai. Mes einame *pėdsakais*, nors dažnai to nežinome, ir pėdsakai veda mus į *vietą*, kurią esame turėję, praradę, ieškome, atsimeiname.

Arvydui Šliogeriui atrodo, kad Kunčiaus prisiminimo *vieta* – „nežmogiški daiktai, išsišakoję žemės tamsoje ir išsiskynę švytinčiuose dangaus debesyse. Paradoksas: tai prisiminimai apie dabartį, o gal net /.../ apie ateitį“¹. Kunčiaus nufotografuoti daiktai „priešvaniniai“, kaip sako Šliogeris, iš sovietmečio, o kupini gyvybės, skverbimosi į ateitį. Šią energiją ir jau nykstančiam daiktui suteikia *žvilgsnis*. Fotografijoje tai itin gerai matyti. *Žvilgsnis* tarsi iškelia daiktą iš anoniminio būvio, jį *įvardija*. Medinės pirkelės kampas, žardų tvora, pelargonijų vazonėlis ant lango lyg iš XIX amžiaus, Vilnius iš Kaštonų gatvės pro langą, lėkštės atspindys. Sakralinių pastatų ansamblio kontūras nuo Gedimino kalno, sulaukėję krūmai, žolynai – čia būta laiko ir čia jo esama kaip patirties, kilusios iš žvilgsnio galimybės. Kas yra, yra lytėta žvilgsnio (nesvarbu, ar daiktas gamtos, ar žmogaus), ir šis būtas *palytėjimas* yra *kito žvilgsnio* galimybė.

Daiktų atskirybė, *atskiri gyvenimai*, bet ir nenutrūskiantis fotografuojančiojo pokalbis su viskuo, kas *jau* patenka į jo žvilgsnio akiratį. Iš čia – žvilgsnio nuolankumas, ramybė (tebėra tas angelas Rasose, nors ir be galvos, bet nepraradęs savo pirminio *angeliškumo*, kilusio

iš jį kūrusiųjų, stačiusiųjų intencijų). To jauno Perlojos kareivėlio, žuvusio už tėvynę 1923 metais, cementinis antkapis, su rūpestingai įdėta ir išlikusia nuotrauka, su dar vešliais, bet jau sulaukėjusiais žolynais, Kunčiaus nufotografuotas kaip *vieta*, kaip paskutinė ir jau vienintelė jauno kareivėlio *vieta* ir kartu kaip liūdnas, graudus *tėvyniškumas*, kaip tėvyniškumo reminiscencija. *Vieta*, kuri yra susidariusi iš stiprių *intencijų* (jauną kareivėlį palaidojusių tėvų, brolių, seserų, bendruomenės). Tikriausiai jau nebėra artimųjų, o *vieta* tebėra, ji gali būti pamatyta, ji priklauso nuo žvilgsnio malonės, bet kartu ir nuo nuolankumo. Negalima ieškoti ko nors išskirtinio, kad pro išskirtinį nepraeitum.

Darau atsargią prielaidą, kad apie *įsibuvimą* galiu kalbėti iš įsibuvimo patirties, kad ir Martinaitį, ir Kunčių suvokiu bent iš dalies atpažindama. Būdama atskira, patirtis nėra unikali, ją bendrina matymas (žvilgsnis), daiktai (gyvi ir negyvi – pagal sąlyginę perskyrą), kalba (žodžiai), kuria įsibuvimą suvokiame ir bandome persakyti, pasidalyti įsibuvimu su būnančiaisiais ir įsibūnančiaisiais.

Pirmiausia žmogus įsibūna kaip vaikas – vietoje, kurios pats nepasirenka, kurioje gimsta, kurį laiką (bent iki sąlyginės pilnametystės) gyvena. Didžiausia malonė, kuri gali tekti žmogui jo ankstyvuojau laikotarpiu, ir yra *įsibuvimo*, įsigyvenimo ir kaip susigyvenimo galimybė, priklausoma ne tik nuo aplinkos duotybių, bet ir nuo prigimties imlumo. Kiekviena patirties forma yra priklausoma nuo įgimtų galimybių patirti. Įgimtos galimybės, kreivinamos, tiesinamos, gilinamos ir blukinamos aplinkybių bei sąlygų, yra išėities taškas. Pirmoji įsibuvimo vieta yra *namai*. Mano patirtyje – *sodyba*, žemaičių gyvenimas. Bet tikiu, kad ir *butas*, išlaikęs tiesioginį kalbos ryšį su *būti*, taip pat yra pakankamas įsibuvimui. Mąstant ir kalbant apie įsibuvimą namuose, vietoje, kur gyvena kartu su pačiais artimiausiais, jei net tik su vienu ar bent su katinu, šunim, papūga, įsibuvimas rodosi kaip įvairialypiai kūno sąmonės *prasitęsimai*. Prasitęsimai ir gal net išsigaubimai iš žvilgsnio, matymo: to, kas pro langą, toli, iki horizonto, ir to, kas ant sienos priešais lovą ar stalą, – paveikslas, tapetų raštas, sienos įtrūkis, musės pėdsakas, dėmė. Kas matoma pro langą, kinta, mainosi, keičiasi, kitos spalvos, kitaip virpa medžio lapai, giedra, lyja. Siena išlaiko savo topografijos pastovumą. Pakeičiama, perkabinama, perstumijama, dėmė uždažoma, bet kas buvo fiksuota žvilgsnio, neišnyksta. Dėmė sienoje, palikta riebaluoto vaiko delniuko, persišviečia per dažus, naujus tapetus. Su ta dėme gyventi gali būti šilčiau, lyg kažkas visą laiką budėtų ir budintų. Dėmė ima veikti kaip daiktas, sudaiktėja, žymi atminties taką: pietaujančią, dar neišsiskirsčiusią šeimą, mėsos kąsnį, suspaustą

mažų pirščiukų, netikėtą vaiko stojimąsi ant dar netvirtų kojųčių, atsirėmimą į sieną. Nubrėžiama galima įsibuvimo linija, žymė. Savaiame jos nėra, bet ji gali rasti, ryškėti, kažkam iš artimųjų rato įsibūnant. Įsibuvęs žmogus yra saugesnis. Bet ten, kur namuose įvyksta kažkas itin skaudaus, kas perkerta ramias įsibuvimo koordinates, gali atsirasti poreikis buvimą keisti, trauktis nuo viso, kas primena kančią, skausmą, netektį. Sąmonėje lyg prabunda tikėjimas, kad skausmas laikosi žvilgsnyje, daiktuose, žodžiuose, kurie pasigirsta, yra prisimenami iš buvimo ryšių tankumo. Kad skausmas, skaudumas, nemalonūs prisiminimai sumažės, sumenks kitoje vietoje. Lyg priverstinis vietos keitimas dėl kokio sunkaus atsitikimo (ne tik ligos, mirties, bet ir skyrybų, vaikų išėjimo, išvykimo) tarsi iš kitos pusės parodo, kad sąmonė jaučia, jog yra priklausoma, *susibuvusi* su tuo, kas matoma, kas pasirodo žvilgsnyje, su daiktais, su kalba ir kaip atskira pačių artimiausiųjų kalba, žodžiais.

Namai yra konkreti vieta, *ratiliška*: maži buto ratilai ir vis besiplečiantys, matomo horizonto riba teapribojami sodybos ratilai. Sodybos patirtis duoda žymiai daugiau galimybių, ypač gyvojo pasaulio, bet tik galimybių. Kiekvienas pasiima, kiek pajėgia. Uždaras butas gali teikti daug sąmonės įgilinimų, daugiau išėjimų į kultūros erdvę. Vieta yra ir erdvė, sferiška, išgaubta. Kiekvienoje realioje vietoje yra daug sapniško, nerealaus, neapčiuopiamo, *plevenančio*. Kažko, į ką reaguoja tik ta sąmonė, tik ji gali tą kažką išskleisti matomais pavidalais, lytimais daiktais, skambančiais žodžiais. Didžiosios literatūros sėkmės, kai apčiuopiama, sumezgama į mazgą tai, kas žmonių įsigyventoj, įsibūtoj vietoj *yra*, yra *daiktiškai*, apčiuopiamai, ir kas tik *plevena*, bet galiausiai viską lemia. Literatūros tekstai yra kalbiniai buvinių vaizdiniai, patikimumo, įtikinamumo kodai, keičiami laiko, aplinkybių. Žmogus būva aiškindamasis savo buvimą – nuo pirminės kalbos, tautosakos iki literatūros.

Juozo Apučio skaidrioji klasika – apsakymas „Erčia, kur gairus vanduo“; į jį ir pažvelgsime įsibuvimo, buvimo, jo irimo pradžios požiūriu, sekdami *žvilgsnio, daikto, žodžio* trajektorijas. Pradžia: „Iš pat ryto visi buvo liūdnai ramūs. Kalbėjo nedaug, tik motina kartais paklausdavo dukterį, ar ji ko nepamiršo. Paskui taip greitai neparlėksi, jei ką paliksi“. Namų *visi, šeima*, tas ypatingas darinys, kai apgaubia ta pati nuotaika – *liūdnai ramūs*. Kai galima kalbėti *nedaug* ir tai yra iškalbu. Toliau *visi* skaidomi, pristatomi atskirai: bendrame buvime kiekvieno įsibuvimas yra skirtingas, kitaip matoma, kiti daiktai, kita kalbėjimo intonacija, nors ir tais pačiais žodžiais. Kreipsime dėmesį į tėvą ir motiną, kaip labiausiai savo vietoje įsibuvusius. „Tėvas susirado priemenę kirvį ir nuėjo į skiedryną, išju-

dino žemėn giliai įsmigusią kaladę, perkėlė į kitą vietą ir ėmė kapoti pavasarį parvežtus alksnius. Pro žalias egles tarpais prasiverždavo vėjukštis, ir gelės jau padvelkdavo artėjančiu rudeniu. Saulė blykčiojo pro medžių šakas, judino ganykloje trijų ažuolų lapus“. Sodybos, vietos, kur *įsibuvusi* šeima, žymenys, juos iš savo patirties atkurinėja tas, kuris pasakoja. Pasakoja tėvo, motinos, vyresnės dukters būdais, jų žvilgsniais, daiktais, žodžiais. Troba su priemene, joje laikomi nuolat reikalingi daiktai, įrankiai, taip pat ir kirvis. Skiedrynas, giliai žemėn įsmigusi (pažemėjusi) kaladė, vasarą paprastai nereikalinga. Tėvas išjudina ją, *perkelia į kitą vietą* (gilesnio *perkėlimo* veiksmas glūdi sąmonėje kaip pasikeitimai, išjudinantys visų *įsibuvimą* vienoje vietoje). Ima kapoti alksnius, parvežtus pavasarį. Kaimiškojo, nujaučiamai žemaitiško, įsibuvimo brėžis; kūrenama alksniais, alksnių šakomis, drėgnų, žemų vietų medžiais, suaugančiais į krūmynus. Pradėdamas dirbti žmogus apsižvalgo, įprastas kaimiečio judesys, ar viskas aplinkui ramu, ar viskas savo vietoje. Kad būtum savo vietoje, reikia, kad viskas, kas su tavim kaip nors susiję, taip pat būtų savo vietoje. Kad žvilgsnis paliestų medį, paukščio inkilą, taką, žemės įdubą ar pakilumą. Tavo vieta yra ir kitų vieta. Būti savo vietoje galima ne tik su kitais, bet ir per kitų buvimą ar dėl kitų buvimo. Įprastoje, įsibūtoje, namų vietoje žvilgsnis yra *savaiminis*, tarsi matoma ir nežiūrint. Juozas Aputis tai žino, todėl ramiai skleidžia, kas matoma-girdima-uodžiama. Kiemas, tikriausiai iš šiaurės, apsodintas eglėmis, pro jas tarpais prasiveržia vėjukštis, prineša rudenėjančių gėlių kvapą. Saulė, blykčiojanti pro medžių šakas, yra popiečio saulė (taip rašant erdvę, rašosi ir laikas), ji matoma kartu su *ganykla*, svarbia sodybos vieta, kur ganosi gyvuliai; trys ažuolai atrodo lyg atsitiktiniai, bet taip nėra, trys ažuolai ženklina senas žmonių gyvenimo vietas. Jau įbūtoje vietoje įsibūnama esmingiau. Toliau tekste ir paaiškėja, kad ta įsibuvusi šeima gyvena įbūtoje tėvų vietoje. Motina mato, kad tėvas nuo skiedryno nueina prie ažuolų, nuo jų į eglyną. „Tenai buvo jų didžioji eglė, į kurią dar tėvo tėvas prieš senus laikus įkėlė koplytėlę ir beržinį dievuką. Jei žmogui pasitaikydavo pro eglę važiuoti ar eiti pėsčiam, nukeldavo kepurę, nors beržinio dievuko jau nebebuvo – jisai dailioj mašinėlę išvažiavo į miestą“. Vieta, kurioj siekiama įsibūti, žymima šventumo, kartu ir saugumo ženklais; sodinami medžiai, statomi koplytstulpiai, koplytėlės. *Prieš senus laikus* – vadinasi, dar seniau negu seniai. *Nauji laikai*, kai koplytėlė pavagiama, išsi-vežama. Ir šiuo požiūriu jau prasidėjęs *išsibuvimas*.

Kur ir kaip būtų žmogus, su juo būna ir daiktai. Priklausantys ir nepriklausantys, būnantys savo buvimu. Tėvo daiktas yra *kirvis*, motinos savijautą prieš namus

paliekant, į miestą išvažiuojant vyresnei dukrai, išreiškia *išaugtinė dukters suknelė*, kurią ji pamato, užlipusi ant aukšto, pirma ilgai žiūrėjusi į senas egles. Įsikniaubia į suknelę, suima išdėvėtą drabužėlį rankomis, dar girdėdama, kaip nukrenta į burokų vagą pernokęs obuolys, kaip blaškosi įsipainiojusi į voratinklį didelė taškuota peteliškė. „Motina glostė dukters suknelę, paskui nukabino ją, gražiai sulankstė ir pasiėmė“. *Daiktas*, kuris priglunda, tarsi atsiliepia į glostymą. Glaudimasis prie daiktų yra viena svarbiausių įsibūtosios vietos, įsibūtojo laiko žymenų. Daiktuose slypi žmogaus sąmonei svarbi pradžia. Išaugtinė suknelė – tas pirminis daikto, rūbo *mažumas*, iš kurio vaikas išauga, ruošdamasis išeiti iš įsibūtosios vietos, ieškodamas kitos, jau *savo* vietos („Ji nebegalėjo būti tik čia“). Motinai mažas dukters rūbėlis yra įsibuvimo *čia* liudijimas, nors trumpam sustabdomas juntamai bėgantis laikas.

Sėdėdamas po stora didžiule egle tėvas prisimena praeitį arba *pradžią*. Buvimas, įsibuvimas turi pradžią – atsimenamą, pasakojamą, primenamą. „Seniau čia buvo juodas miškas, kurio viduryje jis iškirto didelę kvadratinę erčią, iš medžių pasistatė namus /.../“. Vieta įbūta, nuo tėvų tėvų, namai pasistatyti.

Namų statymas ontologiškai yra svarbiausias įsibuvimo vietoje būdas. Tai gražiai pastebėta Henry'io Davido Thoreau (1817–1862) žinomoje gyvenimo filosofijos knygoje „Voldenas, arba Gyvenimas miške“: „Tarp paukščio, sukančio savo lizdą, ir žmogaus, statančio savo namą, yra svarbaus panašumo. Kas žino, gal visi žmonės, jei statytų namus savo pačių rankomis ir dorai bei paprastai aprūpintų save ir savo šeimą, – išvystytų poetinius sugebėjimus, kaip kad visi paukščiai dainuoja, kai yra užsiėmę panašia veikla“ (2001, 54). Namų statymas iš pačių pamatų yra kūrybinis veiksmas ir stiprina kūrybiškumą. Kuo mažiau žmogus sugeba statyti, apskritai ką nors daryti savo rankomis, tuo jo kūrybingumas galimai mažėja, nėra intensyvinamas pirminės kūno ir sąmonės norų, geidimų dermės.

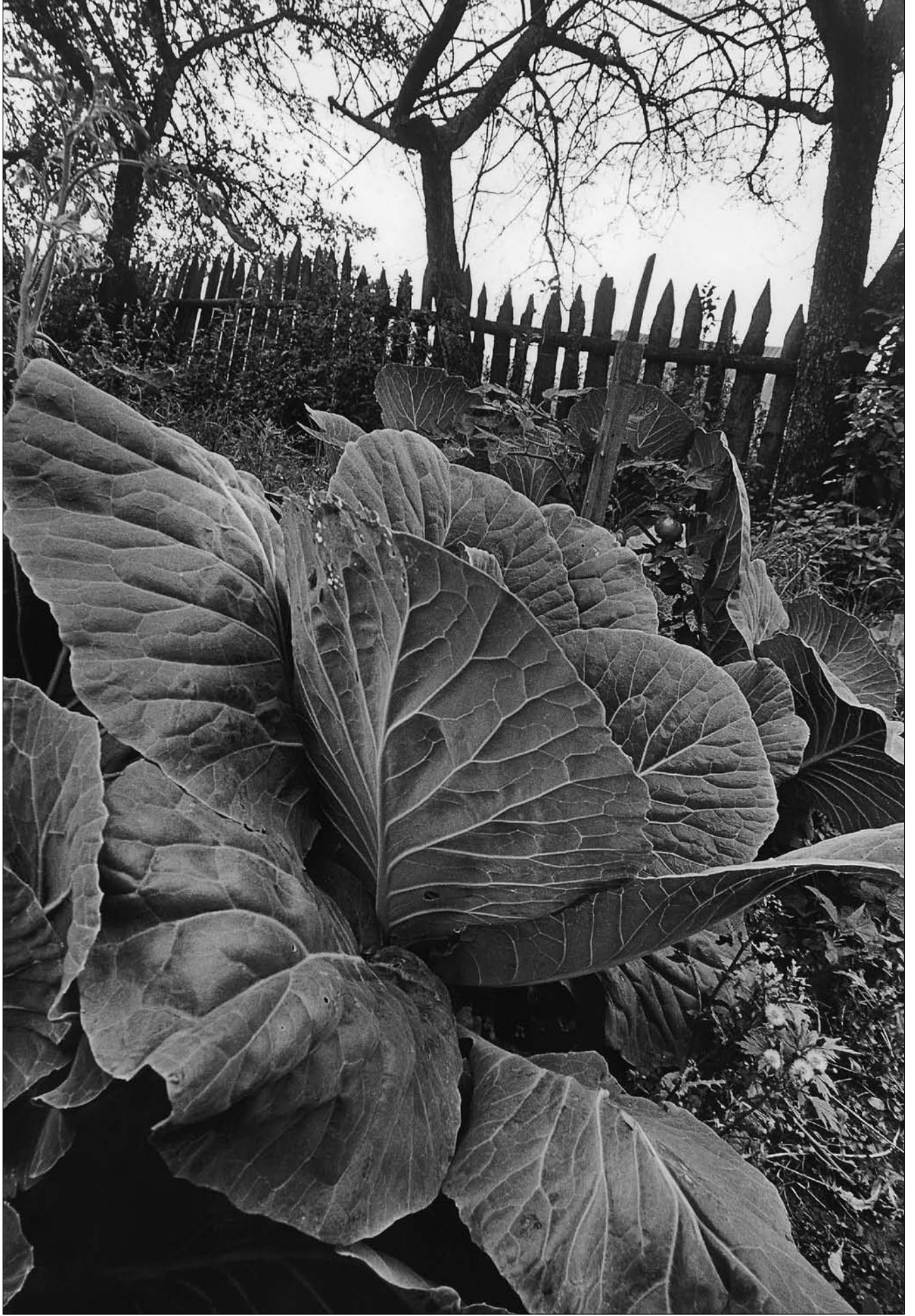
Grįžtume ir prie Kristijono Donelaičio: jo gandrai trobą randa iškrypusią; „Todėl tuo abu, kaip reik tikriems gaspadoriams, / Vislab vėl taisyti ir provyti sukosi greitai“. Donelaičio gandrai apsilopę, apsitvarkę pas klaną. Troba, namas yra įsibuvimo centras: kur, kame, kaip. Sufokusuojamas žvilgsnis-matymas, sutelkiami daiktai, artyn prisitraukiami, išryškinami medžiai, akmenys, vandenys.

Vieta įsibūti, vieta gyvenimui, namui. Tais atvejais, kai ji nėra duota, paveldėta, vietą reikia išsirinkti, *vaikštant, žvalgantis*, išskiriant, kas yra ir kas galės būti, lyg kalbinant ir kalbantis, net to nesuvokiant, ieškant sutarties. Dar mintis iš Thoreau: „Na ką gi, štai šitoj vietoj ga-

lėčiau gyventi, sakydavau sau, ir, praleidęs čia valandą, praleisdavau ir vasarą, ir žiemą, įsivaizduodamas, kaip bėga metai, kaip įveikęs žiemą, sutinku pavasarį“ (82). Kai žmogus sau tyliai ištaria – *šitoj vietoj galėčiau gyventi* – žodžiais pasako gilius kūno ir vietos sutikimus, matymus, girdėjimus, jutimus, daiktų aptikimus. Nuoskauda, didis praradimas, jei žmogus negali gyventi ten, kur jis galėtų, norėtų. Juozo Apučio apsakymo „Erčia, kur gaivus vanduo“ šeima pagal tradicinę lietuviams vyro – tėvo, atsakingo už šeimos lizdą, liniją, yra vietoje, kur jie *gali gyventi*. Vieta, kurioje yra daug vietų kiekvienam iš tos sodybos, taip pat ir gyvuliui, šuniui. Visi turi savo *takus*. Motina pro mažą aukšto langelį *mato*, „kaip tėvas palei vyšnius nuėjo prie ąžuolų ir patraukė tiesiai į egllyną“. Takas, kuris iš kiemo, nuo skiedryno eina palei vyšnius į egllyną, o pro jį jau eina kelias, nes važiuojantys ar einantys kelia kepurę ir nebesančiam beržiniam dievukui. Mergaičių, mokytiš išvažiuojančiosios, ir mažosios takas vasarą kitas. „Mergaitės pro daržinę pasuko prie klegančio upelio, mažoji stvarstė alksniukų šakas ir vis griebdavo per liemenį seserį, o toji šįsyk su ja nebežaidė“. Takas pro daržinę prie upelio, prie užtvankos, kur mergaitės maudosi. Palei taką alksniai, iš tų tėvas kapojo žabus. Mažosios *stvarstymas, griebimasis* už sesers – iš mažo kūno neramumo, supratimo, kad sesuo ją paliks. *Laikytis*, už kažko laikytis – ir taip reiškiasi įsibuvimas, suintensyvėjantis, kai atsiranda įtrūkio, pertrūkio grėsmė. Motinos *takas* – paleistas nuo grandinės šuniukas per dobilieną nudūmė tėvo pėdom. „Motina nuėjo iš paskos, tik ne į mišką, o į ganyklą, kur po ąžuolu pririšta stovėjo karvė“. Takas per dobilieną į ganyklą, kur raišoma karvė, reikia ją perrišti, pagirdyti, pamelžti.

Ėjimas, vaikščiojimas takais yra vienas svarbiųjų kūno įsibuvimo į vietą būdų, galimybių. Seniai tai suvokta, jau Platono paliudyta (pokalbiai su mokiniais vaikščiojant), priminta Thoreau: „Aš žinau, kad greičiausiai keliauja tas, kuris eina pėsčias“ (60). Dar iš Marcelijaus Martinaičio „Mes gyvenome“: „Buvau ir esu pėsčias“ (34). Įsibuvimui esmingesnis yra *vaikščiojimas*, daugkartinis ėjimas tomis pačiomis kryptimis, takų sumynimas. Pirmieji takai suminti basų kojų. *Basų kojų kultūra*, kaip išsitaras Jonas Mekas.

Ir apsakyme „Erčia, kur gaivus vanduo“, epizode išlydint dukterį: „Priėjusi prie ąžuolų, motina sulakstė atgal, basom kojom mušdama žole apžėlusį taką, ant tvoros ji paliko išaugtą dukters suknelę ir atnešė iš darželio gėlę, duktė ją paėmė, perduodama motinai skėti“. Lyg apsiečiama daiktais, gėlę mergaitė išsiveš, šypsisis pro langą laikydama tą motinos nuskintą gėlę. Daiktai yra ir kalbos būdas, žodžiai, pasakomi ir jų nepasakant.



Algimantas KUNČIUS. Reminiscencijos/Reminiscences. Pakruojis. 1979 m.



Algimantas KUNČIUS. Reminiscencijos/Reminiscences. Klovainiai. 1979 m.

Išlydint „pirmasis taku, kaip ir pridera, ėjo tėvas. Jis nešė dukters lagaminą, paskui jį sekė duktė, motina, mažoji ir šuniukas“. Vieta yra ne tik taip, kaip yra *dabar*, bet ir taip, kaip ji *atsimenama*. Išeinančiai iš įbūtos ir įsibūtos vietos tėvai primena, ką atsimenama patys. „Šitoj vietoj kadaise taip pat stovėjo didelis ąžuolas, tik syki trenkė į jį perkūnas, ir medis nudžiūvo. Paskui iš jo padariau stalą ir lieptą per upelį. Liko tik trys ąžuolai“. Daiktai įsibūna lyg pareidami į žmonių namus, *padaryti* daiktai yra ilgo amžiaus, apie juos galima pasakyti, papasakoti, vadinasi, jie turi kalbą, priklauso ir kalbos civilizacijai. Motina: „Kur dabar dobilai, anais metais šernas nudūrė mūsų šuniuką“. Atrodo, kad pasakoma tik kažkas įprasto, bet kartu keliasi ir gilūs mitiniai klodai, susiję su perkūno, šerno vaizdiniais. Įbūta vieta yra įbūta ir aukštuoju, sakytume, kosmogoniniu, lygmeniu, bandytu suvokti ir kasdieniškai, ir apibendrintai, mitiškai. Jauna sąmonė yra nekantri, *išvedama*, į tėvų priminimus mergaitė atsako atsainiai: „Pasakojai, tėti“, „Šnekėjai, mama“. Atsimins *paskui, vėliau*, kai ramiai įsibus arba skaudžiai neįsibus. Priminti būtina, net jei ir nėra tikrumo, kad įsimins.

Lietuvių *prigimtoje kultūroje* įsibuvimas buvo siejamas ir su vos pagaunamu estetiniu atspalviu, kurį išreiškia siekimas *gyventi gražiai*. Iš patirties, iš savo tėvų, mažazemių valstiečių, šį grožio jutimą pačiose pirminėse įsibuvimo lytyse yra pasisekę paliudyti Marcelijui Martinaičiui: „Kaip dar mažas prisimenu, tėvai, ypač tėvas ruošėsi *gražiai gyventi /.../*. Tėvo svajonė buvo ne vien turėti daugiau žemės, bet ir *užveisti labai didelį sodą*, įrengti balandinę, išsikasti prūdą žuvims veisti, bityną. Rodos, jau prasidėjus karui, jis užsodino gerą pushektarį obelaitėmis, kurių vis parsinešdavo, o gal ir pirkdavo“ („Mes gyvenome“, 21). Sodui *gražiamame gyvenime* teko svarbus vaidmuo. Vaismedžiai, ypač obelys, yra lyg kokie *naminiai medžiai* (pagal *naminių gyvūnų* analogiją), gražūs, malonūs akiai, bet ir naudingi. Naudingumas, kad ir kaip jis pasireikštų, lietuvių prigimtinėje kultūroje veikia ir vietą, jos pasirinkimą, įsibuvimą. Bet svarbus ir grožis, įsibuvimo estetika.

P. S. Kaip su įsibuvimu susitinkame, kaip patiriame?

Kaip sąmonės akiratyje atsirado klausimas apie įsibuvimą, sąsajos su žvilgsniu-matymu, daiktais, žodžiais? Klausimas kaip konkretus atvejis, kurį mąstant išsirutuliojo štai šitas tekstas, susijęs su Juozo Apučio, Henry'io Davido Thoreau, Marcelijaus Martinaičio tekstais. Tekstas prasideda iki teksto, sąmonėje vykstant *tekstualizacijos* procesams, kuriuos inicijuoja patirtis, jos intensyvosios akimirkos. Bandydamas jas suvokti žmogus tiria pats save ir tai nėra nei paprasta, nei įprasta, nes reikia atskleisti bent dalinį patirties intymumą. Intensyviausi yra intymiausi patyrimai. Kalba leidžia intymumą vualizuoti,

bendrinti. Galimu kalbiniu bendrumu ir prisieina remtis; to, kas lieka anapus kalbos, negalima perduoti.

Du sąmonės įvykiai – netvarkingoje savo bibliotekoje ilgai ieškojau knygos apie *dramos pasaulį*, reikėjo pasitikrinti mintį apie komizmo prigimtį. Ieškojimas išvargino, nualino, žinau, kad turi būti, o nėra. Pagaliau radau, atsiverčiau; atsiverčiau jau mirusios savo dėstytojos, savito, slapto, taip ir nepažinto žmogaus įrašą man – prieš šešiolika metų. Atvirą, gražų, pakeliantį. Sureagavau visa širdimi, atsiliepiu; lyg pati pakilau savo akyse, nes jau nebedirbanti mano mokytoja sakė man apie mano buvimo katedroje prasmę. Kitą akimirką suvokiau, ką gali žodžiai, keli sakiniai, kaip jie išlaiko gyvybę, kaip gali veikti, iš naujo *surišti* su gyvenimu. Suvokiau, kad tie žodžiai pasiekia mane iš *būtojo įsibuvimo*, kuris tebėra, tebėra veiksmingas, kad žodžiai, kuriuos tarsi iš naujo atradau, yra *takas*, kuriuo galiu eiti: ir grįždama jau eisiu toliau.

Antras įvykis: Vykintas Vaitkevičius perdavė 1935 metais Nevardėnų ir Užgirių pradžios mokyklos mokytojų užrašytų mano gimtųjų vietų vardų sąrašėlį. Mano mama, gimusi 1924, buvo vienuolikos metų ir tais metais baigė Užgirių pradžios mokyklą. Dalis vietos vardų man tebebuvo žinomi, dalies jau nebuvau girdėjusi. Skaitydama vietų vardus, jaučiausi vaikščiojanti savo tėvų, senelių, prosenių takais. Galvojau, koks žvirgždų, žvirgždynų, žvyro, žvyrynų, gergždynų kraštas, kurio vidury – Girgždutė su Pagirgždūčio piliakalniais, Pagirgždūčio kaimu. Bet staiga pamačiau *Alkupį* – mažo upeliuko vardą. Ir lyg atsiverčiau savo vaikiško, jauno gyvenimo knygą. Matau liniją, jungiančią du mano gyvenimo taškus – motinos gimtinę Keiniškę, didelę, senovinę Stulginskių sodybą ant daubos krašto, su senu ąžuolu kieme, kur esu ir gimusi, ir Pagirgždūtį, tėvo namus, kur praėjo imliausias gyvenimo laikas. Alkapis išteka iš Pagirgždūčio pelkių, – užrašyta 1935 metais; to nežinojau, bevardis upeliukas, ir tiek. Priartėjęs prie Pagirgždūčio piliakalnių (ant vieno jų buvo labai sena Avelių sodyba) upeliukas virsta *Alkupiū*, šventupiū, o nutekėjęs tolyn šventumą praranda – jau Grabė. Labiausiai ir susitikdavau su Alkupiū, kaip tik toje vietoje dar maža turėjau pereiti *lieptu*, kai keliaudavau savo didžiąją kelionę į Keiniškę, pas babūnelę. *Lieptas* man visada yra šitas lieptas per Alkupį, matau jį apsemtą, pakilusį virš vandens, sausą, suskeldėjusį, slidų, pažaliavusį. Turėjo būti ąžuolinis, niekas jo nekeitė, nelūžo, neskeldėjo. Suvokiau, kad tai įsibuvimo *daiktas*, žymuo. Kad jį tebematau, kaip, pasukdama galvą į kairę, matau Pagirgždūčio piliakalnius, nuo vienos jo keteros ar pratąsos, kaip ir vanduo, nutolęs nuo šventumo, desakralizuotos, nusileidžiu prie Alkupio, prieš tai akimis susiradusi Keiniškės tašką, tamsžalį medžių gūbrį.

Įsibuvimas gali būti suvoktas kaip minkštasis patirties pamušalas; įsibūnanti sąmonė atsargiai intensyvinama, lyg pažymimos jautriausios zonos; jos ima pulsuoti vos vos jas sudirginus. Įsibūdama ir kitose vietose sąmonė aptinka savyje lyg kokių įsibuvimo resursų. Bandydama apie įsibuvimą pasakyti randu atramų literatūroje, apskritai tekstuose, atpažįstu buvimo ženklus, patvirtinančius patirtį.

Ir paskutinis žingsnis į *įsibuvimą* kaip į žmogiškosios amžinybės zoną. *Vieta mirusiesiems*, mirusiųjų *vieta, vieta*. Archeologija pasiekia vis gilesnius mirusiųjų, žuvusiųjų namus, randa daiktų, liekanų, šukių. Kokia patikima saugykla yra žemė, per tūkstančius metų ji išsaugo nors kokią žmogaus *liekaną*, vis dar suvokiamą, išskaitomą. Marijos Gimbutienės išmintis: *sykiu* skaitė, kas ant žemės, ir kas giliai po žeme. Kaip tą patį tekstą – iš čia *mitografija*; bent pačiais pradmenimis. Jei rizikuočiau vienu žodžiu pasakyti apie seniausių laidojimų svarbiausią žymenį, sakyčiau, kad tai yra *vieta*. Mirusieji, juolab žuvusieji, turi turėti savo vietą; vietą, kuri būtų graži, saugi ir rami. Dar ir dabar matome išskirtinį senųjų kapinių vietų gražumą: kiekvienas savo atmintyje prikelsime mūsų mylimas, lankomas kapines. Mano gražiausios kapinės – Pavandenės, už miestelio. Atskirai, jokia sodyba pernelyg nepriartėja. Mirusiųjų vieta, mirusiųjų gyvenimai – atskiri. Atviriausio žvilgsnio – į Gludo ežerą pakalnėje. Didelio vandens akys; lenkiesi prie kapo, keli galvą ir matai vandenį, jų begalinę ramybę, transcendencijos akivaizdybę. Mirusiųjų *vieta* buvo saugomos; saugomos ir bauginimais, perspėjimais, vaiduokliais. Tik suardytas, iš pamatų išjudintas gyvenimas nebepalieka ramybės ir mirusiųjų. Tragiškasis lietuvių pokaris, viena iš baisių jų žymių: be savo vietos palikti mirę, nužudyti, nukankinti. Palikti be vietos, vadinasi, palikti ir be atminties, sutraukti siūlus, kurie mirusiuosius riša su gyvaisiais.

Žingsnis į tik archeologams pasiekiamas seniausias mirusiųjų-žuvusiųjų vietas. Mykolas Michelbertas ištyrė netoli nuo mano gimtųjų vietų, maždaug už 15–20 kilometrų (tarp Karklėnų ir Pašilės, kelias iš Varnių pro Girgždūtę į Kražius) esantį *Paalksnių* pilkapyną. Alksnių, alksnynų žemė, tad ir *Paalksniai*. Iš netolimų vietų kilęs Marcelijus Martinaitis pasakys, kad net jo tėvų *triobikės* sienos buvo iš alksnių rąstų. Ten, kur tikri alksnynai, o ne tik krūmynai, alksniai auga stori, stiprūs. *Paalksniai* (kaip ir netolima Pašilė ar Karklėnai) – vieta palei mišką, medžius. Medžiai paprastai žymi laidojimo vietas arba vėliau sodinami, o ir patys, bėgant laikui, jei vieta nejudinama, užauga. M. Michelberto monografijos „Paalksnių archeologijos paminklai“ pratarmės pirmieji sakiniai: „Paalksnių archeologijos paminklai yra to paties pavadinimo kaimo pietiniame gale, valstybiniame

miške ir prie vietos gyventojų sodybos. Kaimas yra Kelmės rajono Kražių seniūnijoje, tarp Pašilės ir Karklėnų bažnytkaimių, beveik vienodu atstumu nuo jų. Paalksniuose yra senojo geležies amžiaus pilkapynas (vietos gyventojų vadinamas „milžinkapiais“), vėlyvojo geležies amžiaus kapinynas, kuriame yra griautinių ir degintinių kapų, krikščioniškojo laikotarpio senkapis“². Viena sakinyje archeologas kaip sąvokas pavartoja keturis žodžius tai pačiai vietai nusakyti: *pilkapynas*, „*milžinkapiai*“, *kapinynas*, *senkapis* (senkapiai). Dėmesio centre – *pilkapynas*, *pilkapiai*. *Pilkapis* – supiltas kapas, lyg mažas kalnelis. Pilkapynas – tokių kapų grupė. Pilkapis – iš visų laidojimo būdų labiausiai žymėtas kaip vieta. Tas žymėtumas labiausiai ir išlikęs: *sampilai*, o ypač akmenys, sudėti *vainiku*. Net jei akmenys ir išjudinti, *vainiko* žymė išlikusi. Iš archeologo aprašo: „Iškasus pilkapį, atidengtos apskrito akmenų vainiko liekanos. Vainikas buvo blogai išlikęs, nesudarė ištisinės akmenų sienelės. Iš viso vainikui galėjo priklausyti apie 85 akmenis“³. Didžiausio akmens dydis: 60 x 80 cm

Šitas *akmenų vainikas*, mąstant apie vietą, labiausiai pritraukia akis. Tai yra būsto akivaizdybė, vietos apribojimas, atidavimas mirusiųjų nuosavybėn. Iki šiol, statant namą iš rąstų, ant pamatų klojamas *vainikas*. *Vainikas* – senas žodis, iš bendrosios baltų-slavų leksikos, randamas jau pirmuosiuose XVI–XVII a. raštuose. Pirminė baltų kalbų pavadinimo forma turėjusi būti *vainas*⁴. Tikriausiai tik sąsambis su tautosakine *vaina*, *vainele*. Bet pilkapio akmenų vainikas gali būti suvoktas kaip gynybinė siena, sauga. Akmenų vainikas saugo mirusiųjų vietą.

Rizikingas žingsnis, bet kai pirmą kartą pamačiau atkastus pilkapių *vainikus*, ypač iš mažesnių akmenų ir apskritus, suvokiau ir aiškią analogiją tarp žemaičiams, bet ne tik, būdingų, dabar rečiau besutinkamų darželio gėlių *lovų*, *lovikių*, dažniausiai apskritų, kartais ir ovalinių ar net keturkampinių, apdėtų akmenimis, akmenų, didesnių ar mažesnių *vainikais*. Lietuvių kalbos žodynas patvirtina, kad *lova* kai kuriose Lietuvos vietose vadinamas ir kapas. Ir jis galėjo būti apdedamas akmenimis. Atrodo, kad tai tas pats *saugos ratas*, svarbios vietos pažymėjimas. Ir kryžiai, ir vieniši koplytstulpiai, kiek dar galiu prisiminti iš vaikystės, buvo apdedami aplink akmenimis, akmenimis ir sutvirtinami.

Ir gyvųjų, ir mirusiųjų *vieta* yra įsibūtos, išmatuotos žvilgsnio – iki medžio, vandens, tako. Vietos yra žymimos gamtos, aptinkamos žvilgsnio, kojų, kūno, pajuntančio prisiglaudimo-priglaudimo galimybę. Vieta *tampa* išskirtine dėl žmogaus įsibuvimo, to, kas statoma, sodinama, kur ir kaip suminami takai, koku būdu kuriama ir suvokiama šventumo erdvė, kaip ji ženklinama. Tikėtina,

kad mirusiams mūsų protėvių buvo atiduodamos gyvųjų žvilgsnio išskirtos vietos. Bet išskirti vietos kaip ypatingos neįmanoma be jos pačios aktyvumo, lyg kokio slapto intensyvumo. Ieškodami atitikimų tarp gyvųjų ir mirusiųjų įsibūvusių vietų, sustojame prie *akmens*, prie *akmenų*. Prie akmenų *vainiko*. Prie mitologinių ir tautosakinių vaizdinių *vainiko*.

Galiausiai prie Marcelijaus Martinaičio *vainiko*, vieno svarbiųjų jo vaizdinių. Išleisdamas rinktinę „Vainikas“ (1981), rašė: „Tarsi užsisklendė vienas kūrybos ratas. Todėl ir knygą vadinu vainiku, kur kiekvienas apskritimo taškas yra ir pabaiga, ir nesibaigianti to paties vainiko tąsa“. Susitinkame su gyvybės ratu, su amžinu sugrįžimu, pasikartojimu. Ir didžiąją savo rinktinę „Sugrįžimas“ (1998) Martinaitis suskirstė į du *vainikus*: pirmąjį – pradžios – ir antrąjį. Eilėraštis „Gimtieji namai, važiuosim į Vilnių...“ mūsų gyvenamajam laikui apibrėžia gimtuosius namus kaip įsibūvą vietą, vietos keitimą ir vietos išlikimą kitoje vietoje. *Laikas*, kuris pakeičia vietą:

Laikas, mano namai, --
pasiimkite stogą ir langus,
į rietimą susukite taką –
paskutiniai man bus marškiniai.
Atsargiai suvyniokite į staltiesę
Serbentą, Kalnųjų kalvas, kad nesudužtų jų vaizdas.
Jas žiūrėsiu sekmdieniais, akdamas,
vis žemiau ir žemiau pasilenkdamas.

Vietos įsikūnijimo tekstas. Vieta yra kūnui ir kūnas yra vietoje. Takas, kuris susuktas virs paskutiniais marškiniais – įkapėmis. Vieta yra akyse; akis ir dvasia yra esminis vienis, juo suimama vieta, vietos *vaizdai*, trapūs, dūžtantys. Ir akdamas, ir apakęs žmogus *tebemato* savo vietas, jei yra buvęs jose įsibūvimu, žvilgsniu, daiktais.

Gal ir esminė dabarties žmogų ištikusi katastrofa – vietos erdvėje praradimas. Gal labiausiai tai galima pajusti iš to, kad beveik nebėra vaikščiojančių žmonių. Savo vietos erdvėje žmogus yra stačias, pėsčias, bent jau didelę savo laiko dalį. Dabarties žmogus važiuoja, yra važiuotas jau savo jausena. Per laukus, parugėm nebėra takų, kurie vestų pas gyvulį, į dirvą, kur kas pasėta, auga. Prie medžio, į kurį įkelta kopyltėlė. Prie kryžiaus. Nebėra lėto artėjimo pojūčio, kaip einant į kapines, savaiminio pasirengimo, susikaupimo. Matymo, kas pasikeitę. Privažiuoti yra kas kita nei prieiti. Miesto žmogus važiuoja net ir nedidelius atstumus, žvilgsnis mašinoje įremtas į kelią arba į kitą žmogų. Visai kita kūno padėtis, kūnas nebeužsiima savo vietos erdvėje, stengiasi pasitalpinti jau esančiose ribose. Dėl to turėtų daug kas keistis ir

žmogaus gyvenamajame pasaulyje. Didžiausias pavojus iškyla žmogaus kūrybingumui; kūrybingumą skatina intensyvesni kūno ir aplinkos santykiai. Apribota erdvė yra ir aprobuota, iš anksto žinoma. Todėl žmogus vis daugiau programuos ir veiks pagal jam siūlomas programas.

Straipsnis parengtas pranešimo „Žmogaus įsibūvimas: žvilgsnis, daiktas, žodis“, skaityto antrajame prigimtinės kultūros seminare „Vietos ir žmonės“, kuris vyko 2012 m. kovo 3–4 d. Užtrakyje, pagrindu.

NUORODOS

1. Kunčius A., Reminiscencijos. Vilnius: Apostrofa, 2012, 11.
2. MICHELBERTAS M. *Paalksnių archeologijos paminklai*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 7.
3. Ten pat, p.16.
4. SABALIAUSKAS, A. *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Mokslas, 1990, p.129.

Dwelling: a glimpse, an object, a word

Viktorija DAUJOTYTĖ

The article deals with the importance of the place of residence for a person, as reflected in Lithuanian traditional culture, literature, photography. This is the place where one dwells. The concept of “dwelling” describes intense spiritual experience, which enables the person and the location to connect. One of the most important places for people is their birthplace, which is associated with childhood experiences. These would be houses, homesteads, called in the Samogitian dialect “life” (*gyvenimas*). This is the place where one lives with the people closest to them, where the individual feels safe. It is important that dwelling someplace be associated with aesthetic proportions, seeking to live nicely.

A person’s language, folklore and literature, in explaining human existence, also testifies to the experience of taking root. This statement is based on the texts of Lithuanian poet, essayist and novelist Marcelijus Martinaitis, and the prose work of Juozas Aputis. A person without a place is also a person without God; this generation’s authors’ works’ intensification in recent decades could be linked with the quest for a place for the increasingly homeless human spirit. It is argued that the lack of the experience of dwelling, losing a place in space – is a fundamental catastrophe facing modern man.

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius,
el. p. Viktorija.Pakeriene@ff.vu.lt

Gauta 2012-03-12, įteikta spaudai 2012-08-16

Publikaciją remia Spaudos,
radijo ir televizijos rėmimo fondas.



Algimantas KUNČIUS. Reminiscencijos/Reminiscences. Pakruojis. 1979 m.